

YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISH DAVRIDAGI IJTIMOYIY-IQTISODIY O'ZGARISHLAR

Allayorova Dildora Sobir qizi

Termiz davlat pedagogika instituti texnologik ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Mirzakulova Risolat Musurmankulovna

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya Ushbu maqolada yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida yuzaga kelayotgan ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlar tahlil qilinadi. Yashil iqtisodiyotni joriy etish – barqaror rivojlanish, resurslardan oqilona foydalanish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash yo'lidagi muhim bosqichdir. Tadqiqotda bu o'zgarishlarning aholining turmush darajasi, bandlik holati va iqtisodiy barqarorlikka qanday ta'sir ko'rsatayotgani o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Yashil iqtisodiyot, ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, ekologik barqarorlik, bandlik, resurslardan samarali foydalanish, barqaror rivojlanish.

So'nggi yillarda global miqyosda ekologik muammolar kuchayib borayotgan bir vaqtda, yashil iqtisodiyot konsepsiyasi ko'plab davlatlar tomonidan strategik yo'nalish sifatida tanlanmoqda. Bu iqtisodiy model nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilish, balki ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ham ta'minlashga qaratilgan. O'zbekiston ham ushbu yo'nalishda qator tashabbuslarni ilgari surmoqda. Shu nuqtai nazardan, yashil iqtisodiyotga o'tish davrida ro'y berayotgan o'zgarishlarning ijtimoiy va iqtisodiy jihatlarini chuqur tahlil qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda innovatsion taraqqiyotga erishish, iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, cheklangan resurslardan maksimal darajada oqilona foydalanish masalalari nafakat milliy iqtisodiyotlar, balki butun dunyo hamjamiyati oldida amalga oshirilishi lozim bo'lgan muhim vazifalardan sanaladi. Chunki, hozirgi davr iqtisodiyoti muayyan bir tizim sifatida nafaqat iqtisodiy o'sish, texnik mukammallik hamda raqobatbardoshlik tamoyillari asosida shakllanishi, balki har bir inson yashash sharoitini yaxshilashi hamda kelajak avlodlar uchun qulay iqtisodiy sharoit yaratishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Iqtisodiyotning bunday transformatsiyasi bugungi kunda "yashil iqtisodiyot" asosidagi barqaror taraqqiyot deb nomlanadi.

Tadqiqot metodologiyasi Tadqiqotda tizimli yondashuv asosida tahlil, taqqoslash va statistik usullar qo'llanildi. Asosiy manbalar sifatida hukumat hisobotlari, xalqaro tashkilotlar ma'lumotlari, hamda mahalliy iqtisodiy ko'rsatkichlar tahlil etildi.

Shuningdek, ekspert fikrlari va ommaviy so'rovlar orqali ijtimoiy kayfiyat va jamiyatda yuz berayotgan real o'zgarishlar baholandi. Barchamizga ma'lumki, iqtisodiy rivojlanishning har bir bosqichida atrof-muhit, tabiat iqtisodiyotning asosiy elementi, omili sanaladi. Tabiat va iqtisodiyotning mukammal muvozanatlashgan o'zaro munosabati yashil iqtisodiyot konsepsiyasida namoyon bo'ladi. Yashil iqtisodiyot oxirgi yigirma yillik mobaynida shakllangan iqtisodiy-ijtimoiy yo'nalish bo'lib, unga ko'ra iqtisodiyot tabiiy muhitning mustaqil bo'lmagan komponenti hisoblanib, aynan tabiiy muhit doirasida shakllanadi va rivojlanadi. Yashil iqtisodiyotning bosh vazifasi ishlab chiqarish hamda iste'mol qilish jarayonlarini ekologik standartlarga mos tarzda o'zgartirish (ecologization) dan iboratdir. Yashil iqtisodiyot nazariyasi quyidagi uch aksiomalar asosida qurilgan:

- Chegaralangan tabiiy muhitda iqtisodiy ta'sir doirasini va taraqqiyotini chegarasiz ravishda kengaytirib hamda ta'minlab bo'lmaydi;
- Resurslar chegaralangan bir sharoitda doimiy o'sib boruvchi cheksiz ehtiyojlarni qondirib bo'lmaydi;
- Yerdagi barcha holat va tizimlar (shu o'rinda tabiiy va iqtisodiy muhit) o'zaro bog'liq.

Yashil iqtisodiyot nazariyasining bugungi kunga kelib keng yoyilishining asosiy sababi, bu mavjud ekologik muammolarning global ahamiyat kasb etayotgani hamda yashil iqtisodiyot taklif etayotgan tovar va xizmatlarning aholi ehtiyojlarini qondirish bilan bir qatorda mavjud muammolarni bartaraf etishga qaratilganligidadir. UNEP ning yashil iqtisodiyot to'g'risidagi ma'ruzasida, jahon YAIM hajmining 2 foizi iqtisodiyotni yashillashtirishga sarflansa, 2011-2050 yillarda doimiy iqtisodiy o'sish kabi uzoq muddatli iqtisodiy o'sishga erishish mumkin va eng asosiysi, bir vaqtning o'zida iqlim sharoiti, suv tanqisligi bilan bog'liq muammolarni qisman hal etish hamda ekotizimlar yo'q bo'lib ketishining oldini olish mumkinligi ta'kidlanadi. 1992-yil Rio-de-Janeyroda bo'lib o'tgan konferensiya yashil iqtisodiyot yo'nalishining xalqaro hamda milliy iqtisodiy tizimlar orasida keng yoyilishiga olib keldi. Ushbu konferensiyada ko'tarilgan bosh mavzu "O'sib borayotgan iqtisodiy taraqqiyot sharoitida atrof-muhitga ko'rsatilayotgan zararni minimallashtirish masalasi" edi. 2012-yil aynan ushbu shaharda o'tkazilgan "Biz istagan kelajak" shiori ostida navbatdagi konferensiyada milliy iqtisodiy tizimlarni barqaror taraqqiyot asosida modernizatsiya qilish majburiyatini yuklovchi hujjat imzolandi. Ammo, shuni alohida ta'kidlash lozimki, dunyo iqtisodiy gigantlari biri bo'lgan AQSH Iqlim o'zgarishlari haqidagi Parij konvensiyasidan chiqib ketdi. So'nggi yillarda milliy iqtisodiyotlar va

xalqaro tashkilotlar tomonidan yashil iqtisodiyotning turli tarmoqlarini rivojlantirish uchun ko'plab mablag'lar yo'naltirilmoqda. Misol uchun, yashil iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri bo'lgan bio energetika sohasiga yo'naltirilgan jami mablag'lar miqdori 2005-2009 yillar oralig'ida 230 foizga o'sdi (o'rta hisobda 50 foiz) va 2013-yilda 320 mlrd. AQSH dollarga teng bo'ldi 2009-yildan hozirgi kunga qadar "Umumjahon iqtisodiy forumi" mintaqaviy iqtisodiy tizimlarni yashil iqtisodiyotga o'tkazish uchun 750 mlrd AQSH dollari yo'naltirdi hamda bu mablag'larning asosiy qismi Osiyo mamlakatlariga sarmoya sifatida kiritildi. Natijada, bugungi kunga kelib, xalqaro "yashil" tovar va xizmatlar (cleantech va greentech) bozori yillik tovar aylanmasi 546 mlrd AQSH dollarini tashkil etmoqda. Biznes muhitida yashil iqtisodiyot tushunchasiga juda katta e'tibor berilmoqda va moliyaviy fondlar, yirik kapital egalari, rivojlangan davlatlar hukumatlari, biznesmenlar va ko'pgina mamlakatlarda oddiy fuqarolar (misol uchun Skandinaviya mamlakatlarida) yashil iqtisodiyotning targ'ibotchilariga aylandilar. Misol tariqasida, Fransiya parlamenti tomonidan 2013-yilda qabul qilingan ekologik dasturga ko'ra, barqaror rivojlanish yo'lini tanlagan tashkilotlardan olinuvchi foyda solig'i besh yil davomida 30 foizga kamaytirilishi belgilab qo'yilgan bo'lsa, Norvegiyada alternativ energiya manbalaridan biri quyosh energiyasidan olinuvchi elektr manbaini qo'shni mamlakatlarga eksport qilishdan oladigan yillik foyda umumiy elektr energiyasi eksportidan keladigan foydaning 20 foizini tashkil etadi. Bu borada uzoq sharq mamlakatlari, YAponiya va Janubiy Koreya ham ancha ilgari ketmoqda. YAponiyada yashil iqtisodiyot tamoyillari muhandislik sohasida ham keng qo'llanilib kelmoqda. Unchalik ham quyoshga boy bo'lmagan o'lkada kunduzgi vaqtda elektr energiyasi va issiqlikni tejash imkonini beruvchi binolar va iqtisodiy obektlar soni yildan-yilga ortib bormoqda. Mazkur tadqiqotda holatga tahliliy yondashish, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash va mavjud muammolarga ilmiy asoslangan yechimlar ishlab chiqishga harakat qilindi. Yashil iqtisodiyotning iqtisodiy tizimlarga integratsiyasi va bu jarayondagi ijtimoiy ta'sirlar chuqur o'rganilib, amaliy tavsiyalar berildi. Bu esa, kelgusida yanada barqaror va innovatsion iqtisodiy modelni shakllantirishga xizmat qiladi.

Bir qarashda oddiy iqtisodiyotdan yashil iqtisodiyotga o'tish ancha ko'p mablag' talab etadigan qiyin jarayondek tuyuladi, ammo, yashil iqtisodiyot tamoyillariga amal qilish orqali resurlarni tejash, ishlab chiqarish harajatlarini minimallashtirish, uzoq muddatga xizmat qiluvchi va to'liq yangilangan ishlab chiqarish tizimini yo'lga qo'yish imkoniyati yaratiladi. "Worldwatch Institute" taqdim etgan ma'lumotlarga ko'ra, o'rta hajmdagi iqtisodiy tizimga ega mamlakatlar uchun yashil iqtisodiyotga

o'tish oddiy ishlab chiqarish natijasida yuzaga keluvchi muammolarni echishga qaraganda kamroq mablag' talab etadi. Shuni ham alohida ta'kidlash kerakki, har bir mamlakat o'z iqtisodiy, tabiiy va inson resurslari potentsiali, yutuq va kamchiliklaridan kelib chiqqan holda, o'z yashil iqtisodiyotini yaratadi chunki, hozirda universal yashil iqtisodiy tizim modeli mavjud emas. O'zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiyalash sharoitida yashil iqtisodiyotning o'rnini yuqori baholash mumkin. Chunki, mamlakatimizda yashil iqtisodiyotni shakllantirish masalasining muhim ekanligi tabiiy resurs potentsialini saqlash, atrof-muhitga zarar keltirmaydigan ishlab chiqarishni tashkil etish va shu bilan bir qatorda yuqori o'sish sur'atlariga erishish lozimligi bilan xarakterlanadi. O'zbekistonning yuqori tabiiy resurs va inson kapitaliga ega ekanligini unda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish uchun ko'plab imkoniyatlar mavjudligini ko'rsatadi. O'zbekistonda yoqilg'i-energetika resurslarining hozirgi hajmda iste'mol qilinishi davom etsa, ular mamlakatning yoqilg'i-energetikaga bo'lgan ehtiyojini 20-30 yil davomida ta'minlab berishi bashorat qilingan. Shu sababli ham iqtisodiyotni yashillashtirish jarayonini ushbu sohaga keng targ'ib etish, O'zbekistonda qayta tiklanuvchi, alternativ energiya manbalaridan foydalanish darajasini oshirish muhim masalalardan biri hisoblanadi. SHuningdek, BMT "Atrof muhit muhofazasi va taraqqiyot xalqaro komissiyasi" ning hisobotida "Kelajak rivojlanishi, ravnaqi shunday energiyalardan foydalanish formasi, ya'ni, atrof muhit holatiga zarar etkazmaydigan, xavfsiz, tiklanadigan, kafolatlangan, doimiy o'sib, tiklanib boruvchi va foydalanish imkoniyati mavjud bo'lgan energiyalarga bog'liq bo'lib qoladi", deya qayd etilganligini e'tirof etish joiz. O'zbekistonning quyosh energiyasi bo'yicha yalpi salohiyati 50973 mln. tonna neft ekvivalentiga (mln.t.n.e.) teng bo'lsa, shamol energiyasining yalpi salohiyati 2,2 mln.t.n.e. deb baholanadi. Bu sohada yurtimizda bir qancha islohotlar amalga oshirilgan bo'lib, ularga quyidagilarni misol qilib keltirish mumkin:

Hulosa Yashil iqtisodiyotga o'tish nafaqat ekologik, balki keng ko'lamlı ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni ham talab qiladi. Ushbu jarayonda yangi ish o'rinlarining yaratilishi, innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi va aholining ekologik ongining o'sishi kuzatilmoqda. Shuningdek, bu model jamiyatda sog'lom turmush tarzini shakllantirish va barqaror iqtisodiy taraqqiyotga erishishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Foydananilgan adabiyotlar

1. Mirzakulova Risolat Musurmankulovna ” YASHIL MOLIYA VA BARQAROR INVESTITSIYA STRATEGIYALARI: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA ISTIQBOLLAR” MANAGEMENT, MARKETING AND FINANCE INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 2 ISSUE 3. -158-160, 2025-yil. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15269292>
2. Mirzakulova Risolat Musurmankulovna “YASHIL IQTISODIYOTGA O’TISH ZARURIYATI. THE NEED FOR A TRANSITION TO A GREEN ECONOMY. НЕОБХОДИМОСТЬ ПЕРЕХОДА К ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКЕ” . МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. -SJIF2024 =5.444, 2025-yil.
3. Mirzakulova Risolat Musurmonkulova, Qodirova Shohista “QISHLOQ XO’JALIGINI YASHIL IQTISODIYOT ASOSIDA BARQAROR RIVOJLANTIRISH” Международный научный журнал № 33 (100), часть 1 «Новости образования: исследование в XXI веке» Май 2025.
4. Mirzakulova Risolat Musurmankulovna, Qurbonboyeva Marhabo Davlatboyevna “YASHIL ENERGETIKA BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANISH OMILI SIFATIDA” ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION. -166-171, 2025-yil.
5. Mirzakulova Risolat Musurmankulovna “WAYS OF EFFECTIVE USE OF COCKTAIL RESOURCES IN ECONOMIC NETWORKS” EUROPEAN INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY RESEARCH AND MANAGEMENT STUDIES. -100-103, 2023-yil. DOI: <https://doi.org/10.55640/eijmrms-03-02-19>
6. Baqirov, T. (2021). “Yashil iqtisodiyotga o’tish: O‘zbekiston tajribasi.” O‘zbekiston Respublikasi ilmiy jurnali.
7. «2019 — 2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining «yashil iqtisodiyot» iqtisodiyotiga o'tish strategiyasini belgilash to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4477 sonli Qarori
8. Navstrechu «zelyonoy» ekonomike: puti k ustaychivomu razvitiyyu i iskoreneniyu bednosti / Shtayner A., Ayris R., Bessa S. Va boshqalar: YUNEP/ GridArendal, 2024.